

מסעותי עם קורצ'אק בבתי ספר בישראל בתחילת המאה ה־21

שיחה עם הסופרת תמי שם־טוב

עתליה שרגאי

תמי שם־טוב, סופרת ילדים ונוער, כותבת בעיקר סיפורים ורומנים היסטוריים. ספרה "אני לא גנב", בהוצאת כנרת זמורה דביר (2012) – שעלילתו מתרחשת בבית היתומים של יאנוש קורצ'אק בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה – זכה במבחר פרסים, ובהם פרס ביאליק ופרס לאה גולדברג. מאז יצא לאור היא שוחחה על אודותיו עם אלפי תלמידים במסגרת ביקוריה בבתי ספר. ספר ההמשך, "אני לא עוזב", שפורסם השנה (2020) אף הוא בכנרת זמורה דביר, מתאר את מסע העלייה לארץ ישראל של שניים מילדי בית היתומים.

איך הגעת לכתוב את ספרך "אני לא גנב"?

כתבתי ביוגרפיה סיפורית לגילאי שש עד תשע על אליעזר בן יהודה, ובעקבותיה רציתי לכתוב עוד ביוגרפיות על אנשי רוח. מיד כמובן חשבתי על קורצ'אק, אבל די מהר דחיתי את הרעיון על הסף: למה שילדים כל כך צעירים ייחשפו לסיפור הטרגי הזה? למה כבר להעמיס עליהם את המוות הנורא של המחנך והילדים? ובכל זאת, היה לי קשה לוותר על הרצון לכתוב על האיש, ומצאתי את עצמי קוראת עליו עוד ועוד. ככל שקראתי יותר, הבנתי שגם אני שבויה בנרטיב של קורצ'אק מהשואה, ולא יודעת מספיק על חייו, ועל מפעל חייו, בית יתומים בניהול עצמי של הילדים. בוודאי לא ידעתי שהוא שילב מערכת משפטית וחוקה בתוך בית היתומים – ופעל במשך שלושים שנה! הרגשתי שנעשה לו עוול גדול. הוא הפך לסמל בנסיבות של הדרך שבה הלך אל מותו, הבחירה האחרונה שעשה בחייו. אבל כל הבחירות בחייו היו למען ילדים, האחרונה הייתה רק המשך טבעי להן. למה לא מתרכזים בהן?

למה לא להתמקד בחיים, בנרטיב הפדגוגי, החתרני, ההומניסטי, החד-פעמי של האיש הגדול הזה?

החלטתי שלא לכתוב עליו ביוגרפיה לגילאים צעירים מאוד, אלא רומן היסטורי לנוער, כיתות ד'-ה', שמנסה להחיות את בית היתומים. ידעתי שהרומן יסתיים לפני פרוץ המלחמה, כדי לנתק, לפחות בספר הזה, את קורצ'אק מהשואה. רציתי שזה לא יהיה הסיפור הנורא על קורצ'אק, אלא הסיפור המופלא על קורצ'אק.

הספר שלך מבוסס על מקרים אמיתיים, אבל הוא בדיוני.

נכון. למדתי את מה שקרה בבית היתומים. קראתי סיפורים, עדויות, את הכתבים של קורצ'אק ושל אחרים. ואז המצאתי את הגיבור ואת סיפור הרקע שלו, שמבוסס על סיפורים של ילדים אחרים מאותה תקופה. הכנסתי את הגיבור הבדיוני לבית היתומים, לחברת הילדים ולהשפעתו של קורצ'אק, ונתתי לו לעבור את התהליך השיקומי – אין לי מילה אחרת – והמעצים שילדים עברו אצל קורצ'אק. הוא מגיע "שבור" מהרבה בחינות, ושם כמו שקרה לילדים האלה באמת – הוא "מצמיח כנפיים". התבססתי על חומרים אמיתיים ויצרתי מהם סיפור עלילתי, בתקווה שייגע בילדים. הייתה לי אג'נדה: רציתי שיידעו מי היה יאנוש קורצ'אק, רציתי שלא יפסיקו לקרוא עד הסוף, ורציתי לתפוס גם את הבנים, שפחות נותנים צ'אנס מהבנות. לכן זה סיפור, ולא ביוגרפיה, ולכן כל החוקים והכללים של בית היתומים נכנסים לתוך העלילה. רק בשלב ממש מאוחר יחסית מגלים הקוראים שהם בוורשה, ושבת היתומים המדובר הוא בית היתומים של קורצ'אק. אולי אילו ידעו קודם לכן, לא היו ממשיכים לקרוא, כי היו טועים לחשוב שהם הולכים לקרוא על השואה.

זה ממש לא "יאנוש קורצ'אק נולד בשנת..."

לא, אני חושבת שביוגרפיה על קורצ'אק לא תמשוך ילדים רבים בגיל הזה. סיפור לעומת זאת, יכול לתפוס אותם חזק. הגיבור הגלוי של הספר הוא ילד דמיוני, דמות שהם יכולים להזדהות איתה או להתחבר אליה בצורה כזאת או אחרת. הגיבור הסמוי הוא קורצ'אק, והם מתוודעים אליו דרך המפגש שלו עם הגיבור הגלוי. אני מאמינה שדרך סיפור הם ילמדו על קורצ'אק הרבה יותר מאשר בכל דרך אחרת.

אבל הם לא יודעים הכול, לפחות לא מהספר. הבחירה המשמעותית ביותר בספר, לטעמי, היא ההחלטה שלך לסיים אותו לפני "הסוף".

הספר נגמר ביוני 1939, חודשיים לפני פרוץ המלחמה, כשברור שהגיבור עוזב את פולין, בעידודו של קורצ'אק, כשברור שהוא, הילד הדמיוני, לא יעבור את השואה. בסוף הספר יש אחרית דבר שמספרת בקצרה מה עלה בגורלו של בית היתומים.

למרות הצל של הסוף שמרחף מעל הסיפור.

כן, כי אי־אפשר באמת לנתק את קורצ'אק מהשואה. השואה היא כמו עננה שמשחירה, מחשירה, מעל החיים בבית היתומים, איום שהתממש במציאות, אבל לא בספר הזה. העלילה מתרחשת בשנים הטובות יחסית, לפני זוועות השואה. שלוש השנים האחרונות, האיומות, בחייו של קורצ'אק ושל בית היתומים שלו, וסופם המר – נשארו מחוץ לספר.

את נפגשת עם תלמידים סביב הספר הזה, עשרות מפגשים בשנה. הילדים קוראים את הספר לפני כן?

לפעמים. אני תמיד מבקשת שיקריאו להם את הספר. יש משהו ב"ביחד" של כיתה שמקשיבה לסיפור, ואף אחד לא נאלץ להתמודד עם הבנת הנקרא או עם בעיית הקשב שלו לבד – משהו מאוד חזק. אבל לא תמיד זה עובד. לפעמים המורים אומרים שאין זמן, יש מבחני מיצ"ב וכל שאר המחויבויות... אז אני מבקשת שיתחילו להקריא, לפחות כמה פרקים ראשונים, בתקווה שחלק מהילדים ייתפסו וימשיכו בעצמם. בדרך כלל, אני מקבלת תגובות טובות מאוד על הקראה, גם מהמורים וגם מהתלמידים. הכי אני אוהבת, שמספרים לי שהילדים ביקשו מהמורה להמשיך לקרוא, אפילו על חשבון ההפסקה. אני מצטערת לשמוע שהקריאה הייתה מטלה או חובה, אני לא רוצה להיות עונש, אני רוצה שקריאת הספר – ודרכו המפגש עם קורצ'אק – יירשמו אצל הילדים כחוויה חיובית.

זה אקט מאוד קורצ'אקאי, להקריא. בספר מסופר שבערבי שבת הוא היה מקריא לילדים.

נכון, והוא גם נהג להקריא ספרים שהוא כותב. יש סיפור, אולי זו אגדה אורבנית, שהוא הקריא לילדים ספר ממש לפני שהורידו אותו לרפוס. היו להם השגות על הסוף, אז הוא תיקן אותו ברגע האחרון בהתאם להמלצות שלהם. תחשבי, איזה

מעשה מעצים הוא עשה פה – לאפשר להם להיות חלק מהיצירה שלו, להשפיע עליה עד כדי כך שהוא ישנה אותה!

קורצ'אק האמין בכוחה של המילה הכתובה, בכל המופעים שלה. הוא האמין שעיתונות ילדים היא הכרח בכל בית ספר ומוסד, וגם במישור הארצי – הוא הקים את עיתון הילדים הארצי הראשון בפולין. הוא עצמו כתב בכל מיני סוגות – ספרי ילדים, רומנים למבוגרים, מחזות, רשימות, מאמרים, מכתבים פרטיים. וגם כתב גלויות לילדים בבית היתומים. הוא האמין שכתובה וקריאה הן מפתח לשינוי. למשל, הוא פרסם בעיתון מכתב גלוי מהילדים היהודים לילדים הפולנים "שמציקים לנו". הוא כתב שם שההתנכלויות "מכאיבות לנו" ו"מביישות אתכם", מתוך תקווה שהמילים יפתחו את הלב ויביאו להפסקת ההתנכלויות או לפחות להפחתה. אני רוצה לחשוב שזה מה שאני עושה בספר הזה: באמצעות מילים מקרבת את קורצ'אק ללבם, גם את הסיפור שלו וגם משהו מתפיסת העולם שלו.

מה קורה במפגשים עם ילדים סביב הספר?

בדרך כלל, הם מאוד מעורבים בסיפור, בעיקר אם הם קראו את הספר. הם רוצים לדעת כל מיני פרטים שקשורים לעלילה, לדמויות, לקורצ'אק.

מה תופס אותם בדמות של קורצ'אק? מה מעניין תלמידים בישראל של ימינו בדמות של מחנך יהודי בפולין לפני שמונים שנה?

כיוון שזה לא מוצג להם ככה, ורק בפרק השני הם יודעים שזו ורשה, ורק בפרק מתקדם יותר מגיע השם קורצ'אק, אז הם נתפסים לסיפור בלי דעות קדומות שהנה הולך להיות להם סיפור על איש זקן בזמן השואה. במפגשים הילדים מדברים על קורצ'אק בהקשר של העלילה, של הדמויות בספר. אני חושבת שזה כוחו של סיפור, ועל הדרך הם מבינים איזה איש גדול הוא היה. כשיש סיפור, כל האינפורמציה על קורצ'אק נקלטת כאילו באופן אגבי, אבל ישר ללב.

הם יודעים שקורצ'אק וסטפה, המטפלת שעבדה איתו, הם אמיתיים, ושהילדים בספר הם בדיוניים, ורק מבוססים על דמויות אמיתיות. הם מתייחסים לעלילה או להחלטות של קורצ'אק ולגאונות שלו. הילדים אומרים לי כל מיני דברים כמו "אהבתי שהדוקטור אמר לו ככה וככה", הם קוראים לו "הדוקטור", כי כך גם בסיפור הילדים בבית היתומים כינו אותו.

ולא "קורצ'אק", כפי שהוא נקרא בזיכרון הישראלי. נוצרות כאן בעצם שתי פרסונות – "הדוקטור" של לפני המוות ו"קורצ'אק" של אחרי מות. מה רלוונטי בחייהם של ילדים יהודים בוורשה שלפני מלחמת העולם השנייה לחייהם של ילדים ישראלים במאה ה-21?

הייתה תלמידה שסיפרה לי שאחרי שהיא קראה את הספר, היא כתבה מכתב ליועצת על ילד בכיתה שלה שמפריע כל הזמן, ו"שוקלים להעיף אותו". היא כתבה ליועצת שהיא קראה בספר "אני לא גנב" שלקורצ'אק הייתה שיטה "להפסקת התנהגות רעה" באמצעות הפסקה הדרגתית של מעשים שליליים. היא הציעה שינסו את השיטה הזו עם הילד לפני שיעיפו אותו מהכיתה. אולי שיטה הדרגתית תאפשר לו להיגמל מהתנהגות בעייתית, אולי הוא לא יכול להפסיק בבת אחת. היא לגמרי הפנימה את השיטה של קורצ'אק להפסקה הדרגתית, להשהיית תגובות, והאמינה שזה יכול לעבוד אצלה בכיתה.

הייתי בפגישה בקיבוץ סעד, לקראת סוף שנת הלימודים. ואישה אחת, ספרנית מישוב סמוך, פנתה אליי וביקשה שאבוא לבקר אצלם בספרייה. אמרתי "בשמחה, נקבע לשנה הבאה", והיא אמרה, "לא, זה חייב להיות השנה. יש ילד שמסיים כיתה ו', ואין לו אפילו מחברת, אבל הספר הזה כל כך השפיע עליו, והוא עשה פוסטר גדול מעיתונים כמו הכריכה של הספר, וכל הילדים התפעלו... בשנה הבאה הוא כבר לא יהיה בבית הספר שלנו, זה זמן קריטי בשבילו". כמה שבועות אחר כך, כשבאתי אליהם לשוב, מעגלים, ראיתי את הציור שהוא צייר – הכריכה של הספר, עם הדמות הראשית, שהייתה דומה לו. נכנסתי לכיתה, וסיפרתי שהגעתי בזכותו, וכולם צעקו, "צור הוא שלנו, צור הוא שלנו". היה פה רגע של העצמה. וזה מה שקורצ'אק תמיד חיפש לעשות – להעצים ילדים.

אתן לך עוד דוגמה לרלוונטיות שלו היום. היא מופיעה בספר, ובדרך כלל אני גם מספרת להם עליה, כי אני יודעת שזה קלף מנצח. קורצ'אק היה כמובן לגמרי נגד אלימות, זו של מבוגרים נגד ילדים וגם ילדים נגד ילדים, ואלימות בכלל זה דבר שהוא מאוד מאוד נלחם בו. עם זאת, הוא ידע שהוא לא יכול לחוקק חוק בבית היתומים שילדים לא יכולים ללכת מכות. זו גזרה שהציבור לא יכול לעמוד בה. אבל הוא כן קבע חוקים, והחשוב שבהם היה שאי-אפשר ללכת מכות כשרוצים ללכת מכות. צריך ללכת ללוח המודעות, לראות מתי התור הפנוי למכות, ולהירשם. אלא שתמיד היו כמה ימים בין הרישום לבין המועד של המכות. ולכן הייתה גם

עמודה של ביטולים. שבעים וחמישה אחוז מהילדים ביטלו את המכות המתוכננות. זו הברקה, זה באמת גאוני. וכשאני מספרת את זה, הילדים תמיד מתלהבים, ומציעים למורה, "המורה, למה אצלנו אין את זה?", ומתעניינים בפרקטיקה: "אבל אם אני רוצה (להרביץ), והילד השני לא?". הם נכנסים לזה, רוצים לדעת איך זה עובד, אם זה יכול לעבוד אצלם. ברור שזה רלוונטי, אנחנו חיים בסביבה אלימה מאוד, וקורצ'אק ידע שאם אתה משהה את התגובה – אתה לא מגיב ברצחנות. בדרך כלל אני מסיימת עם העניין הזה, כי הם לא יכולים להרפות ממנו מרוב שהוא מרתק אותם. הוא אכן היה גאון.

מעניינים אותם גם דברים רגשיים, וכמובן הגורל של הדמויות – מה קורה אחר כך. בסדר, יאנק לא יהיה באירופה בזמן השואה, הוא יוצא לארץ ישראל, אבל מה קורה עם האחרים?

כלומר, בספר את לא מגיעה למוות, אבל הילדים, מהידע שיש להם, כן מגיעים לזה.

לחלוטין כן. אם יצאתי לדרך עם הספר הזה במחשבה שאני מנתקת לרגע, לפחות במפגשים שלי, את מה שקרה לקורצ'אק בתקופת השואה – טעיתי. תמיד הם רוצים לדבר איתי על הסוף שלו, אם הם קראו את כל הספר, וגם אם לא, הם תמיד רוצים לדעת על המוות. "אז למה הם לא ברחו? אז למה הם לא התחבאו?". ילדה שקראה את הספר שלחה לי מכתב שהיא כתבה ליאנק: "...מאוד אהבתי לשמוע על הבית, דמיינתי אותו מקסים וגדול, עם הרבה ילדים נחמדים, שאני מאוד אשמח להיות חברה שלהם. יאנק, אתה יודע שאני תמיד דאגתי שלא תגיעו בזמן לארץ ישראל, כי אחרי שעזבת, כל הילדים הלכו ביחד עם הדוקטור".

ההבנה של מה שבאמת קרה היא מאוד מאוד קשה, בטח לכיתות נמוכות, אבל גם לכיתות הגבוהות. הפרטים של המוות מושכים אותם, ואני עונה על זה בקצרה. אני אומרת להם, "תראו, יש כל מיני דרכים לדבר על השואה. אני רוצה לדבר על מי היה האיש הזה, לא איך הוא מת". זו הסיבה שכתבתי את הספר. אני חושבת שאם הוא היה יודע לאיזה סמל הוא הפך, הוא היה חש שהמצנו את העיקר. האם הוא רק הבחירה למוות עם הילדים? האם הוא לא גם כל מה שהוא נתן לילדים קודם למוות?

היום בישראל יש חינוך דמוקרטי ודיאלוגי וזרמים דומים נוספים, אבל להסתכל על קורצ'אק על רקע הזמן שלו, זה מרתק ומסביר את גדולתו. מאיפה קורצ'אק פיתח את הרעיונות שלו?

הוא קרא והוא דיבר עם אנשים וביקר במוסדות במדינות אחרות. כשהיה סטודנט, בחופשות הקיץ הוא עבד כמדריך בקייטנות מסובסדות לילדי עניים. שם התחילו המחשבות הפדגוגיות שלו. ברשימות שלו על הקייטנות הוא כתב על הקשיים שלו איתם, על החיפוש אחר הדרך אליהם, הדרך הישרה, הצודקת, ההוגנת. הוא כתב על הילדים האלו שיוצאים בפעם הראשונה מהעיר האפורה ורואים את הטבע. ילדים שבאים מעוני ומקושי ומעצבות – איך אפשר להעצים אותם? שם זה התחיל. אני חושבת שהודות להם הוא החליט להתמחות ברפואת ילדים. הוא חיפש את האוכלוסייה המוחלשת ביותר, כדי לעזור לה.

שתינו אימהות לילדים במערכת החינוך. בנותייך לומדות בבית ספר דמוקרטי, ובסמינר הקיבוצים מדברים הרבה על חינוך ברוח קורצ'אק – מה לדעתך במודל של קורצ'אק רלוונטי למערכת החינוך של ימינו?

הילדים שואלים אותי אם כתיבת הספר הזה השפיעה עליי. אני אומרת להם שקורצ'אק שינה לי את החיים, משהו בתפיסת העולם שלו נכנס לי לנשמה. אפילו המשפט הזה, "אין ילד רע, יש ילד שרע לו".

משפט שכבר הפך לקלישאה.

נכון, ובכל זאת – הוא שינה לי את היומיום. כשאני מגיעה לבתי ספר, אני פוגשת לא מעט ילדים שרוצים להראות שהם בזים לאירוע, שבאה סופרת וכל זה – והם יראו לה ולכל הכיתה שזה לא מעניין אותם. פעם הייתי מפתחת איזה רגע עוין כלפי ילדים כאלה. היום, אני זוכרת שחוץ מההפרעה יש שם בנאדם. אני יכולה לבקש שיוציאו אותו, אבל כבר לא לוקחת את זה אישית, לא עוינת את המפריעים.

כמעט בכל הספרים שנכתבו עליו, קורצ'אק מתואר תמיד כמעין שלמות. מעניין שנעשתה לו אידיאליזציה בלי דקונסטרוקציה.

ברור שקורצ'אק לא היה מושלם. אבל לי אין עניין לחפש בכוח ולהביא את החולשות שלו. אין לי צורך לערער על כל הטוב שהוא נתן, עם דוגמאות לטעויות או לכשלים. אין לי מילה רעה להגיד עליו.

וזה מחזיר לנושא של מה ילדים לוקחים מזה, אולי אידיאל של מי שהיית רוצה שיהיה המורה שלך.

מורה, הורה, ואולי גם אתה עצמך. הייתי באולפנה בפתח תקווה של ילדות עם קשיים. הן השתתפו בפרויקט בליווי המכון לחינוך דמוקרטי, ובמסגרתו הן קראו כל השנה את הספר. בסוף הן הזמינו אותי למפגש סיום, שהדהים אותי. הן עשו עבודות מופלאות מעיתונים, כולל שלט ענק שכל אחת כתבה עליו "אני לא... – "אני לא שקרנית"; "אני לא גונבת"; "אני לא פחדנית" ועוד ועוד, וזה היה עוצמתי, בהקשר של הדימוי שלך בעיני עצמך או בעיני אחרים. אחת התלמידות כתבה לי מכתב שנגמר במשפט: "הייתי רוצה שהוא יהיה אבא שלי". ריגש אותי המשפט הזה, שמסיים גם את הספר שלי "הוא היה אבא שלי". הוא באמת מיתוס, הוא באמת אידיאל, בטח בשביל הילדים. אם דבק כך משהו מהקורצ'אקיות הזו, כאילו דבק כך איזה משהו טוב. זה קודם כל הומניזם, יחס לבני אדם אחרים.

כלומר, ההקרבה שלו כבחירה אחרונה לא משליכה אחרנית על מה שהיה. לגמרי. שום דבר בחייו לא היה חשוב לו כמו טובת הילד, ולא רק בעצם מותו.

תיאורטיקן הקולנוע אנדרה באזאן כתב על הסרט האזרח קיין "לשווא תכבוש את העולם, אם איכרת את ילדותך". את חושבת שהילדים היו תיקון עבורו?

ילדותו של קורצ'אק לא הייתה קלה. משפחתו הייתה מבוססת חומרית, אבל כשהוא היה בן שלוש עשרה, אבא שלו אושפז במוסד פסיכיאטרי, והם איבדו הכול. בכלל, לא היה לו קל, כילד עם רגישות יתר. הוא הזדעזע מהאלימות שהוא נחשף אליה בבית הספר, מההצלפות בתלמידים, מההפרדה בין ילדים עשירים לילדים עניים, מאי-הצדק, מהעוני.

אבל אני לא חושבת שהילדים היו תיקון עבורו. הוא פשוט היה לוחם צדק מההתחלה. ילד שחולם שהוא מלך ומשליך את כל הכסף. בגיל חמש הוא אמר את זה, שהוא יזרוק את כל הכסף לים, כי כסף הוא מקור הרע. הוא נולד עם חוש צדק מפותח מאוד, ואחר כך חיפש את החוליה החלשה ביותר בחברה כדי לעזור לה. לא ילדים רגילים, אלא היתומים, ילדי הרחוב. הוא האמין שאפשר לשנות את גורלם בין גיל שבע לארבע עשרה, לשנות את ההווה והעתיד, ולתת להם צ'אנס אמיתי.

בימינו הגבולות מיטשטשים, ועל רקע זה בולט שהוא מאוד לא ניסה להיות אחד מהם. אולי גם זה משהו שמושך ילדים. הוא שומר בעקביות על עמדה סמכותנית. אף פעם לא שובר מחיצות.

נכון, אבל אני לא יכולה להגיד משהו גורף על זה. מלבד זאת שלילדים היו גם חובות, לא רק זכויות. הוא לא חשב שילדים הם מלאכים תמימים, הוא ראה אותם כאנשים מורכבים, שזקוקים ליד מכוונת, לא קשה מדי ולא רכה מדי, ודגל בכך שיש להתייחס אליהם בכבוד ולדרוש מהם להתייחס בכבוד לאחר.

הסוף של קורצ'אק ידוע. למה בכל זאת החלטת לכתוב ספר המשך?

בעיקר לאור התגובות של הילדים, הרצון שלהם לדעת מה קרה עם הדמויות האחרות. בספר ההמשך, "אני לא עוזב", איצ'ו, חבר של יאנק, הוא הגיבור. הייתי חייבת להוציא את הילדים המומצאים מהגורל הנורא של יהדות פולין. אבל גם בספר הזה, אני לא מגיעה לסוף הנורא של קורצ'אק. גיבורי הספר נפרדים מקורצ'אק בפרק שש ובורחים מורשה לסלובקיה. הם מגיעים לאוניית מעפילים – פנצ'ו (Pentcho), אונייה אמיתית. את קורצ'אק ואת סטפה הם לוקחים איתם במחשבות, כדיבורים ובכחירות שהם עושים, ולכן, מבחינתי, גם הספר הזה, מאוד מאוד קשור לקורצ'אק.

את כתיבת הספר ליוותה פרופ' חווי דרייפוס מאוניברסיטת תל אביב ויד ושם. הייתי זקוקה לה, משום שזה ספר בדיוני שמתרחש בתקופת השואה, וכל הפרטים ההיסטוריים חייבים להיות מדויקים. לא נוח לי לכתוב עלילה בדיונית על השואה, אבל המאמץ הזה לאמינות בפרטים הוא חלק מסיפור טוב. וסיפור טוב, אני באמת מאמינה, הוא הדרך הטובה ביותר לתקשורת, ללמידה ולהתפתחות רגשית וערכית. סיפור טוב תופס גם את הראש וגם את הלב. אני רוצה לחשוב שכשהסיפור נגמר, הקוראים יודעים קצת על הומניזם, מפנימים אותו, שמשוהו מקורצ'אק נשאר איתם.

"אני לא גנב" | תמי שם-טוב

קטע מתוך פרק 4, באדיבות הוצאת כנרת זמורה-דביר

הספר מתאר את ההווה בבית היתומים של יאנוש קורצ'אק בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה. הסיפור נמסר מנקודת מבטו של יאנק, ילד יתום המצטרף אל בית

היתומים לאחר חיים קשים ברחובות ורשה. בקטע המובא כאן מתוארת פגישתו הראשונה עם יאנוש קורצ'אק.

מירה נקשה על הדלת בקצה המסדרון וכשקראו מבפנים להיכנס, זינקה פנימה. הייתי בטוח שקורצ'אק ייראה כמו הרבי שלימד "בחדר" בשכונה שלנו – אולי כי מירה סיפרה לי שיש לו זקן, ואולי בגלל שבית היתומים יהודי. אבל קורצ'אק בכלל לא נראה כמו הרבי. הוא היה לבוש בחלוק ירקרק של רופא והיו לו זקן קצר וחלק וגזור צמוד לסנטר, משקפיים עגולים וקרחת חלקה ומבריקה. וכמו שמירה אמרה, היו לו עיניים טובות וגם חיוך של מישהו עם לב טוב. זה לא אומר כלום, הזכרתי לעצמי. בגלל חיוך נעים או עיניים שמוטות של כלב, יש כאלה שנראים נשמות טובות, אבל טוב הלב שלהם שקרי ויכול רק להטעות.

זה מה שעבר לי בראש כשהתקרבתי בעקבות מירה לעבר שולחן שתפס את רוב החדר הזעיר. בין השולחן לארון ישב לו יאנוש קורצ'אק. מיד קלטתי שהוא נועץ מבט ברגל החלשה שלי, כי גררתי אותה אחרי. גם מירה קלטה.

"המצב של הרגל שלו כל הזמן משתפר," שיקרה והתיישבה בכיסא מולו, "אולי הבוקר הזה גרוע יותר מהרגיל, כי מתחיל להיות ממש קר. העצמות מתקשות בקור. נכון, אדון דוקטור?"

נשארתי לעמוד והסתכלתי חזק לתוך המבט שלו, שלא יעז לרחם עלי. אני שונא רחמים, ובגלל זה נבחתי לעברו, "בסך הכול הגיע לי – תפסו אותי גונב."
 "ילד לוקח עיתון של מנהל, וככה עושים לו?!" ניסתה מירה לתקן את הנזק שעשיתי, וגם הוסיפה, "אבל זה משתפר כל הזמן... כן, לאט-לאט ההליכה שלו משתפרת."

רגליים רצות וקריאות של ילדים נשמעו מבחוץ.
 "אל"ף, הרגל שלי לא משתפרת," הודעתי בהנאה שפולה רוע. "בי"ת, זה לא שפעם אחת לקחתי למנהל את העיתון. כל יום גנבתי לו אותו. וגם תפוחים גנבתי. האמת היא שאני גנב, ועד ששברו לי את הרגליים כמעט לא נתפסתי, כי יכולתי לרוץ כמו שד."

מירה הניחה את ראשה על השולחן והתחילה לבכות בשקט. הקולות והרעשים מחוץ לחדר התגברו ופניו של הדוקטור האדימו.

"צריך לשלוח אותם לבית הסוהר!" הוא צעק, והמבט שלו כבר לא היה טוב ורך אלא חד וקשה, "למה הם עובדים עם ילדים? למה? אם כל מה שהם רוצים זה לשבור אותם בגוף ובנפש?!"

"מי? שאלתי מופתע."

"הפושעים מהמקלט! הם פושעים! והם גרועים הרבה יותר מגנבים, ילדים או מבוגרים."

מירה הרימה את ראשה ונעצה בו עיניים נדהמות.

"הכי גרוע זה שמותר להם להתנהג ככה," אמר קצת יותר בשקט, "ואין לנו מה לעשות נגדם. אם נשלח מכתב, אם נגיש תביעה, יצחקו עלינו. יגידו, 'מה רצית שהם יעשו? הרי הילד גנב, איך הוא ילמד אם לא בדרך הקשה?'"

"מה," הפתעתי גם את עצמי כששאלתי, "המבוגרים לא זוכרים שפעם גם הם היו ילדים?"

"איזה שטויות אתה מדבר, יאנק," אמרה מירה במבוכה.

"יש אנשים שכמעט לא זוכרים," ענה הדוקטור, "ויש כאלה שזוכרים כמעט כל הזמן. אבל אני חושב שאלה שמתנהגים לילדים בצורה איומה הם אלה שמאוד מנסים לשכוח את ילדותם."

מיד הבנתי שהוא מאלה שזוכרים כל הזמן.

עבר רגע של שקט ואז הדוקטור שאל את מירה, "מה שלום שמואליק הקטן?"

"הרבה יותר טוב..." ענתה וניגבה את הדמעות. ברור שהיא שמחה שקורצ'אק זכר את התינוק הבכייך שלה ואפילו איך קוראים לו, אבל היא בכלל לא רצתה לדבר עליו. היא רצתה לדעת אם הדוקטור מקבל אותי לבית היתומים למרות שכבר גילה שאני גנב צולע.

"מה יהיה עם יאנק?" היא שאלה.

"אצלנו לא גונבים. זה גם לא כדאי," הדוקטור השיב בלי כעס. "בית המשפט לילדים יכול להעיף ילד על גנבה. חוץ מזה, עיתונים ותפוחים לא חסר. אם מישהו רוצה או צריך משהו, הוא מבקש. אם אפשר – נותנים לו, ואם לא – לא."

"שמעת, יאנק?" אמרה מירה שלא לצורך.

גוג של פעמון כבד נשמע בחדר. קורצ'אק קם מהכיסא והודיע, "זה סימן לארוחת צהריים. אני רעב. גם אתם?" ברור שהיינו רעבים, אבל מהבושה לא ענינו. הדוקטור הזמין את מירה להישאר לארוחה, ולצערי היא הסכימה.

יצאנו למסדרון. כמה מהילדים שנהרו לשולחנות רצו אל הדוקטור. ילד קטן נצמד לו לרגליים וילדה קטנה הגישה לו כף יד לנשיקה, כמו מלכה. הוא חיך, ליטף ראש, נישק מצח ודיבר קצת עם כמה ילדים המקביל. לא ידעתי מה לחשוב. מבוגרים לא התנהגו ככה עם ילדים, בטח עם ילדים לא־שלהם, ובטח ובטח שלא עם ילדים עניים. הם התנהגו איתנו יותר כמו שוטרים שעומדים מול מפגינים פרוצים או מול אסירים שעוד רגע מתמרדים.

הדוקטור הוביל אותנו לשולחן, שהיה מכוסה מפה נקייה ועליה כלי אוכל וקנקני שתייה. חמישה ילדים ישבו כבר ליד השולחן, ואנחנו הצטרפנו אליהם. הייתי בטוח שעוד רגע קורצ'אק ילך לחדר אוכל אחר, שמיועד לצוות, כמו במקלט. אבל הוא נשאר לאכול איתנו.

מירה הצביעה על הקיר: מעלית קטנה עלתה ונפתחה, ושלושה ילדים תורנים הוציאו ממנה כלי הגשה. המעלית עלתה וירדה בזמן הארוחה, נשאה מהמטבח מרק עם אטריות, בשר עם תפוחי אדמה, כרוב מבושל ולפתן פירות מתוק. אכלתי במהירות, והכול היה לי טעים. מירה אכלה לאט, ופתאום, כשמבטה נעוץ בגברת סטפה שישבה בשולחן מולנו, לחשה לי, "היא מזכירה לי את אמא."